

Sokarcú néphagyomány – távlati nézőpontból

Jung Károly: *Sokarcú néphagyomány. További magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008

Jung Károly *Sokarcú néphagyomány. További magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok* című kötete 2008-ban jelent meg Újvidéken, a Forum Könyvkiadó gondozásában. A könyv tulajdonképpen a szerző egy sorozatának harmadik darabja. Az első két kötethez tematikai és strukturális szempontból egyaránt szorosan kapcsolódik e harmadik, amit az alcímek azonossága is jelez az olvasó számára.¹ A szokásos formákkal ellentétben magát a szerzőt nem szeretném bemutatni a recenzió bevezetőjében, és ennek két oka van. Egyrészt felesleges a bemutatás, hiszen e folyóirat munkatársáról, rendszeres szerzőjéről van szó, sőt a bemutatott kötet tanulmányainak több mint fele éppen a *Híd* hasábjain látott először napvilágot 2000 és 2007 között. Másrészt engedtessek meg előljáróban egy személyes megjegyzés: az alábbiakban egy távolságtartó recenzió következik. Távolságtartó földrajzi szempontból, hiszen az én felső-magyarországi orientációjú, inkább észak felé nyitott kutatói nézőpontomból a tárgyalt írások geográfiai és etnikai tere fizikailag is valóban távoli. És távolságtartó mentális téren is, hiszen személyes ismeretség híján (remélem, hogy csak egyelőre) a délvidéki (vajdasági) magyarság szellemi életéről, tudományos eredményeiről csupán olvasás útján tájékozodom. Van persze előnye annak, ha egy recenzió szerzője tisztán a bemutatni kívánt szövegek alapján dolgozik; ugyanakkor fennáll a veszélye, hogy a lokális kontextusok és értelmiségi attitűdök köze-

---

¹ Jung Károly: *A Pannóniai Énektől a Mária-lányokig. Magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok.* Forum, Újvidék, 2001, illetve Jung Károly: *Elbeszélés és éneklés. Újabb magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok.* Forum, Újvidék, 2004.

lebbi ismerete híján nem éppen találó megjegyzéseket tesz a szerzőre és művére. Ennek elkerülése végett ezért inkább igyekszem megtartani az objektivitáshoz szükséges távolságot.

Elsőként röviden a műfajról: fura és eleinte ambivalens érzés a recenzens számára, amikor egy ilyen miscellanea-típusú kötetről ír. A sokféle témával foglalkozó, sokat publikáló szerzőkre jellemző, hogy a szétszórta, többé-kevésbé (átlag olvasó számára általában kevésbé) hozzáférhető periodikákban megjelent írásaikat időről időre egységes kötetbe rendezik és (újra)kiadják. Személyes ismeretségi körömben számos nagyra becsült kollégám él ezzel a szerzői gyakorlattal; míg más, szintén elismert és nagyra becsült néprajzosok elítélik ezt a fajta publikációs tevékenységet. A bölcsészettudományok és társadalomtudományok íratlan etikai kódexe olykor szemére veti ezeknek a szerzőknek, hogy ez a metódus mindössze a szakmai önéletrajz bibliográfiai tételeinek számát hivatott exponenciális léptékben növelni. Igen, a szigorú recenzens nem hagyhatja megemlítés nélkül azt a körülményt, hogy a bemutatott kötetben egytől egyig már megjelent tanulmányok olvashatók újra. Rendkívül szimpatikus azonban az a szerzői magatartás, ahogyan Jung Károly ezt a kérdést és egyáltalán a miscellanea tudományos műfaját kezeli. Az *Adatok, pótlások, kiegészítések* című részben (239–242) részletesen közli, hogy melyik dolgozat hol jelent meg korábban; illetve ha szükséges, kiegészíti a szöveget az első megjelenés óta felbukkant újabb adatokkal, újabb értelmezésekkel. Több helyütt helyreigazítja az első megjelenésben maradt hibákat, így tulajdonképpen naprakésszé és élővé tudja tenni a saját kutatásainak eredményeit az olvasó számára. Ezt a néhány oldalas kiegészítő fejezetet olvasva olyan érzésünk támad, hogy a szerző beavat bennünket a kutatómunka folyamatába, továbbá hogy az újraközlés létjogosultságát ezek az adalékok kétséget kizáróan alátámasztják. (Sajnos ismerünk olyan ellenpéldákat, amikor a szerző elhallgatja az olvasó elől az újraközlés tényét, és csak gondos könyvészeti búvárlattal deríthető ki, hogy az adott írás hol, mikor, milyen kontextusban jelent meg először.)

Írásomban szeretném azt érzékeltetni (remélem, recenzióm végén sikerül), hogy a miscellanea-típusú kötetkiadásnak és publikációs gyakorlatnak igenis megvan a maga létjogosultsága, sőt mi több, megvan a maga haszna és értelme. Az egyik tényező, amely értelmezésben legitimálja az effajta köteteket, az a néprajzi-folklorisztikai periodikák és tanulmánykötetek (az utóbbi másfél-két évtizedben pedig leginkább a festschrift-típusú vaskos cikkgyűjtemények) viszonylagos hozzáférhetetlensége. Hiába születnek színvonalas írások, ha azok „mindössze” megyei múzeumok évkönyveiben, vagy több éves késésben leledző, a könyvtáros kollégák által olykor

már megszűntnek hitt folyóiratokban kerülnek publikálásra. Ezek a típusú „adathordozók” soha nem fognak a könyvesboltok polcain vagy a vidéki városi könyvtárak katalógusaiban megjelenni. A szűkebb értelemben vett szakmai tábor körein kívülre nehezen jut el egy-egy felismerés vagy új adat – és itt ne pusztán az „átlag értelmiségi” olvasókra gondoljunk. Napi tapasztalat, hogy a régész, történész, nyelvész, művészettörténész kollégák a legalapvetőbb néprajzi és folklorisztikai periodikákat sem ismerik: nem-hogy a tartalmát, még azok címeit sem. (Sajnos a néprajzosok legifjabb generációjának a többi tudományok irányában kimutatható tájékozottságáról sincsenek illúzióim, saját magamat is beleértve.) Így aztán a különböző „eldugott” helyeken megjelenő cikkek egységes kötetbe rendezése sokszor lényegesen nagyobb publicitást képes jelenteni az egyébként már megjelent, de csak kevesek által olvasott szövegek számára. Egy összegyűjtött írásokat tartalmazó önálló kötet a periodikáknál jobb eséllyel indul(hatna) akár a könyvpiaci megmérettetés területén is. Jellemzően nem a szerzők és a kiadók hibája, hogy ez ma Magyarországon nem – és felteszem, a Vajdaságban sem – több pusztán idealizmusnál. Mielőtt túlzó optimizmussal átütő sikereket remélnék egy folklorisztikai tanulmánykötettől, a Jung Károly könyvének 300-as példányszáma mindenképpen óvatosságra int és lecsendesít bennünket. Ahogyan a szerző az utószóban ezt meg is jegyzi: „Köszönet illeti továbbá a Forum Könyvkiadót és a Szülőföld Alapot (Budapest) a baráti jóindulatért és anyagi támogatásért, melyek nélkül a *mai sanyarú kiadói körülmények között* (kiemelés tőlem) e tanulmánykötet nem jelenhetett volna meg” (245).

A miscellanea műfajának másik nagy erénye, hogy az időben és térben szétszórta információdarabok, adatmorzsák gyakran ezekben a kötetekben állnak össze egységes képpé, és alkotnak kerek egészet. Képet adnak a szerző kutatási területeiről, az azokban megmutakozó változásokról; és amint az jelen esetben is fennáll, meglepő erővel képesek megjeleníteni a mozaikszerű tematika színes drapériája mögött meglévő, az egyes darabokat összetartó és azokat kontextusban is értelmezhető narratívává formáló elméleti-módszertani háttérrel. Ha Jung Károly nem gyűjti össze időről időre az évek során megjelent kisebb írásait, valószínűleg nem derül ki ilyen egyértelműen az olvasók számára, hogy a témaválasztástól függetlenül szinte minden esetben az oknyomozó történetírás, a komparatív folklorisztika és a művelődéstörténeti tájékozottságú szövegfilológia módszertanával dolgozik, megértéseméleti (a fülszöveget író Bányai János szerint egyenesen hermeneutikai) alapon, kérlelhetetlen filológiai következetességgel és könyörtelen bibliográfiai pontossággal. A *Sokarcú néphagyomány* tanulmányai valójában csak tematikai szempontból sokszínűek.

Az én meglátásom szerint az elméleti és módszertani háttér, sőt sokszor az egyes írások gondolatmenete is jobbára azonos. Ez a világos, letisztult kutatói attitűd és a minden írásban meglévő, következetesen alkalmazott komparatistikai és filológiai eszköztár egy ilyen gyűjteményes kötetből tűnik elő igazán.

A *Sokarcú néphagyomány* négy tartalmi-tematikai csoportba rendezve összesen 14 tanulmányt tartalmaz. Jung Károly a könyvet a tőle megszakított módon egy rövid szerzői utószóval zárja, amelyben mintegy recenziót ír a saját művéről, három oldalon. Ismerteti a négy fejezetet, és minden tanulmánnyal foglalkozik röviden, néhány mondat erejéig. Elárulja, hogy a 2004 és 2008 között megjelent összes írásainak csak egy részét, körülbelül a felét válogatta be ebbe a kötetbe, mert a többi nem illeszkedett a szerzői-szerkesztői koncepcióba. E koncepció kulcsszava pedig a címben is megfogalmazott sokszínűség volt. A szerző így ír erről: „E kötet ugyanis – mint címe is erre utal –, a néphagyomány sokszínűségére, illetőleg a néphagyomány kapcsán felmerülő kérdések gazdagságára kívánja felhívni az olvasó figyelmét – a magam vizsgálatai alapján. A magam kutatásai és hagyományértelmezései természetesen csupán kis szeletét villantják fel a vizsgálatra érdemes folklorisztikai témáknak, remélem azonban, hogy dolgozataim legalább szemléltethetik a vizsgálatra alkalmas, kínálkozó területek sokszínűségét” (243).

A kötet valamennyi tanulmánya magán hordozza a szerző tudományos munkásságának néhány fontos jellemzőjét. Először is kitűnik, hogy Jung Károly rendkívül széles körű, és ezzel egyidejűleg mély szakirodalmi – sőt, általában vett irodalmi – tájékozottsággal rendelkezik. Egy-egy folklór-adathoz olykor igen távolinak tűnő forrásokból és néprajzi-folklorisztikai írásokból sorakoztatja az analógiákat, a párhuzamokat. Ugyanakkor folkloristaként jól ismeri a történeti, nyelvészeti, művelődéstörténeti, szlavisztikai irodalmat is. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az általa kutatott, gyakran a folklór határán vagy azon túl elhelyezkedő jelenségek megértéséhez valódi interdiszciplináris eszközöket használ. Ez a széles és mély bibliográfiai merítés minden egyes tanulmányban jelen van, a főszövegben és a jegyzetapparátusban egyaránt tetten érhető, és jellegadó módon meghatározza a szövegek relevanciáját. Ennek következtében az egyes folklórjelenségek értelmezése során olyan kapcsolatokat tár fel és mutat be, amelyek eddig vagy elkerülték az egyes területek szaktudósainak figyelmét (mint például a *Csengele* helynév etimológiájának megfejtése), vagy félreértelmezték azokat (mint például a *fűzfaalma* interpretációja a néprajzi irodalomban).

Másodszor meg kell említenünk azt a nemzetközi anyagban való jár-tasságot, amely ma kevés folkloristának sajátja, és amellyel – meg merem

kockázthatni e kijelentést – Jung Károly a határon túli magyar néprajzosok-folkloristák körében is kiemelkedő. Minden tanulmányában bőségesen sorakoztatja a délszláv példákat, számos esetben a hódoltság korabeli török forrásanyaggal kiegészítve. És ezeket is a lehető legszélesebb körből hozza, a néprajzi kézikönyvektől kezdve az egy- és többnyelvű szótárakig, a történeti forrásközlésektől a kortárs szépirodalomig, az elméleti tanulmányoktól a ma már szinte hozzáférhetetlen szakirodalmi adatokig terjed a látóköre. Egyet kell értenünk azzal a többször hangoztatott megjegyzésével, amellyel a kötetben nyílt őszinteséggel ostromozza elődeit és kollégáit: a folklorisztika terén messze nem itt tartanánk, ha a magyar és délszláv folkloristák olvasnák egymás műveit. Hozzáteszem, hogy a hagyományosan többnyelvű, többkultúrájú területeken élő és dolgozó kutatók tehetnek legtöbbet ennek érdekében, amint azt e kötet konkrét példák sokaságával igazolja.

Harmadszor jellemző Jung Károly munkáira, hogy a mély irodalmi merítés és a széles nemzetközi perspektíva egy rendkívüli bibliográfiai igényességgel párosul. Minden tanulmányban már első olvasatra is kitűnik az a filológiai pontosság, ahogyan az egyes (szak)irodalmi szövegekben felbukkanó adatoknak a nyomába ered. Kinyomozza, hogy az egyes szerzők, kutatók hogyan vették át egymás eredményeit, vagy gyakran a jegyzetek nyomába ered és kideríti, hogy ki kire hivatkozott rosszul, és hogy mely művekben idéztek elődei tévesen bizonyos szövegeket. Ez a filológiai pontosság és következetes forráskritikai szemlélet a magyar és nemzetközi (délszláv) anyagra egyaránt érvényes, és ettől lesznek a kötet tanulmányai stílusukban és gondolatmenetükben is egységesek.

Negyedszer pedig valamennyi témában érezhető és kitapintható a folytatás lehetősége. A szerző az utószóban megjegyzi, hogy az egyes fejezetekben feldolgozott folklórtémák kutatását korántsem tekinti lezártnak. Emellett több helyütt konkrétan meg is nevezi azokat a lehetséges forrásokat, amelyek vizsgálatával még további eredmények várhatók egy-egy területen. Ez a szemléletmód az olvasó számára lehetővé teszi, hogy a folklorisztikai kutatást folyamatában érzékelhesse, és a saját ismereteinek birtokában a megkezdett gondolatmenetet továbbvigye, vagy a maga szakterületének megfelelő aspektusokból azt továbbgondolja.

A kötet első fejezete a *Rituális nevetés* címet viseli, és öt tanulmányt tartalmaz. A fentebb említett egységes elméleti háttér ebben a részben domborodik ki igazán, hiszen mind az öt írás V. J. Propp nevetéselméletének („a rituális nevetés a folklórban”) jegyében fogant.² Sorrendben

---

² Az elméletet bemutató orosz tanulmány eredetileg 1939-ben jelent meg. Magyar fordítása Propp, Vlagyimir Jakovlevics: A rituális nevetés a folklórban. *Létünk* (Sza-

az első, a *Vén Bankó „nagy fen hahottájáról”* című tanulmány az ismeretlen semptei szerzőtől (fordítótól) származó, 16. századi *Az Béla királyruivaló és a Bankó lányáról szép história* egyik motívumsorát elemzi a proppi elmélet alapján. Az 1570-ben horvátból magyarra fordított verses alkotás kapcsán a szerző először bemutatja a szövegek közlések és elemzések sorát, majd a magyar közköltészeti és a horvát folklór variánsok felvonultatásával érzékelteti az epikus ének valamikori széles elterjedtségét. A közelebről elemzett motívumsor a következő: a) a királynál szolgálatot vállaló leány férfinak öltözik (identitáscsere); b) számos próba kiállása után leleplezi önmagát (önleleplezés – az identitás visszaállítása); c) az önleleplezést a leány apja harsogó hahotázással (rituális aktus) fogadja. A *rituális nevetés* és az ennek oppozíciójaként a szövegekben megjelenő *nevetéstabu* kapcsán öt analógiát említ: a „Katonalány” balladatípus magyar és nemzetközi variánsait, Bíborbanszületett Konstantin *A birodalom kormányzásáról* című művének egyik prózaepikai részletét, egy kapuszögi (Ungvár környéki) Mátyás-monda szövegét, a *Kis Radojica* című szerb hajduk-hőséneket és a *Marica leányzó* című szerb lírai dalt. Végül a bemutatott *nevetés és nevetéstabu* dichotomikus rendszer oppozíciópárjai köré rendezhető folklór- adatokat Propp alapján értelmezi: a nevetés az élet, a nevetéstabu pedig a halál megfelelője az archaikus társadalmakban és a tradicionális népi kultúrában. Talán nem tiszteletlenség az a felvetés, hogy a nevetés-nevetéstabu kapcsán felhozott folklór példatár egy másik irányban is bővíthető. *A királylány, aki nem nevet* és a *Csudák csodája, csudák csudája* (Az aranyszőrű bárány) népmesetípusok magyar és nemzetközi variánsainak hasonló vizsgálata véleményem szerint újabb eredményekkel kecsegtet a témában.³

A második dolgozat *A teremtő és gyarapító nevetésről* a disznóölés magyar hagyományainak egyik rituális elemét veszi górcső alá. A nagy néprajzi áttekintések és kézikönyvek rendre közlik, hogy amikor a böllér a disznót bontja és a hátgerincbe belehasít, a körülötte állóknak nevetni kell, hogy vastag legyen a szalonna. Jung Károly egyáltalán nem mellékesen megjegyzi, hogy az említett néprajzi kézikönyvek (*A magyarság néprajza*, a *Magyar Néprajzi Lexikon* és a nyolckötetes *Magyar Néprajz* VII. kötetének

---

badka) 18(1988) 223–248.

³ A mesék típuszámait az Aarne-Thompson katalógusban: AaTh 559, és AaTh 571. A magyar anyagban *A ganajtúró bogár* és *Az aranyszőrű bárány* típusok, lásd Kovács Ágnes szerk.: *Magyar Népmesekatalógus 2. A magyar tündérmesék típusai*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1988. 337–338. és 356–357. Az orosz variánsokat rendszerezve hivatkozva Andrejev népmese-katalógusa, az 559. és 571. típuszámok alatt. Lásd Andrejev, N. P.: *Az orosz mesetípusok Aarne-rendszerű mutatója*. (A Magyar Népmesekatalógus Füzetek I.) Budapest, 1960.

Néphit fejezete) egyaránt Szendrey Ákos és Szendrey Zsigmond *Néphit és népszokás lexikonjának*, közismertebb nevén a kéziratban maradt Babonaszótárnak az adatait használják, hivatkozás nélkül. Az ott található és állandóan újraközölt négy adathoz a tanulmány első részében a szerző mindjárt hozzászól még húszat, zömében a 20. század második feléből, a saját és más kutatók főként délvidéki gyűjtéseiből. Ezek közül hármát a tanulmány végére illesztett függelékben szó szerinti lejegyzésben, fonetikus átírásban közöl. Az értelmezésben a proppi nevetéselmélet alapján a rituális nevetés teremtő és gyarapító funkciójához illeszkedő példákat hoz, majd végkövetkeztetésként megállapítja, hogy a magyar disznóölés hagyományában a nevetés egy olyan reliktum, amelyet akár az archaikus vadászmagia kései maradványaként is fölfoghatunk.

A *Miért nevetnek a betlehemeseken?* című rövidebb tanulmány gondolatmenetének magva az a verssor, amely egy 1880 körüli törökbecsei betlehemes szövegéből, annak angyali énekéből való: „Aki nevet bennünket, szívből imádjuk űtet.”⁴ A betlehemes játékok sajátossága, hogy a szakrális és komoly misztériumjáték tradíciói keverednek a profanizált, vaskos humorú, nevetésre ösztönző és végül az adománygyűjtésre kihegyezett szövegekkel. Ezt a kettősséget Jung Károly úgy értelmezi, hogy a keresztény magaskultúra és a népi kultúra egymás mellett élésének következtében a rituális nevetés archaikus relikuma – a folklór szinkretizmusának megfelelően – továbbél és megmaradt a kései betlehemes szövegekben. Hogy ez a jelenség az egyházi és világi hatóságok rosszállását egyaránt kiváltotta, arra kiváló példát hoz 1943-ból, amikor a Baranya megyei rendőrfőkapitány rendeletileg tiltotta be Pécssett a betlehemezést.⁵

Az első fejezetet záró két tanulmány tematikailag szorosan összekapcsolódik. Mindkettő a középkori keresztény Európa népi nevetéskultúrájának egyik jelenségével, a *risus paschalis* (húsvéti nevetés) kérdéskörével foglalkozik, továbbra is proppi alapokon. A középkorban a húsvéti ünnepek alatt a hagyomány engedélyezte, sőt kötelezővé tette a nevetést. Az alsópapság paródiák és travesztiák előadásával, szabados tréfákkal és

⁴ Kálmány Lajos: *Szeged népe II. Temesköz népköltése*. Arad, 1882. 98.

⁵ A 19–20. század fordulóján Miskolcon is tiltották a hatóságok a betlehemezést, és a csoportoknak rendőrségi engedélyt kellett kérniük. A korabeli lapok szerint többek között azért, mert „sokszor visszaélnék vele, kivált a legénysorban járó kamaszgyerekek, akik bementek minden lebuja a betlehemmel, ott leítették magukat és csúnyául proponálták a szép vallásos jellegű játékot” (*Borsodmegyei Lapok*, 1900. december 18.). A trágár beszédre és más, a vallásos érzülettel össze nem egyeztethető devianciára vonatkozó adatokat összegyűjtötte Bodgál Ferenc: *Miskolci betlehemi és háromkirály-járársra vonatkozó adatok*. A Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, HOM NA 2069.

vidám anekdotákkal neveltette meg a gyülekezetet. Ennek bemutatására Jung Károly három szerzőtől hoz példákat: a középkori nevetéskultúra kapcsán Mihail Bahtyint, a magyar anyag kapcsán Bálint Sándort, illetve az általa hivatkozott Bod Pétert idézi. Felvezető gondolatmenetének összegzéséeként – Bahtyinra utalva – teoretikusan kijelenti, hogy ezek a szent paródiák mindmáig kellően meg nem értett jelenségek. Majd ezután tér rá a proppi nevetéelméletre, és ad magyarázatot arra a kérdésre, hogy miért éppen húsvét köré koncentráltak a rituális nevetés tradíciói a középkorban. A szorosan ide kapcsolódó következő tanulmányban a húsvéti nevetés hagyománykörének egyetlen elemével, a zsidógúnyolás (giudiata) karneváli jelenségével foglalkozik. Kiindulópontja Bálint Sándornak egy rövid megjegyzése, amely a húsvéti ünnepek kapcsán egy zsidónak öltözött figura kigúnyolásáról, pellengérré állításáról szól. E karneváli jellegű mozzanat kapcsán francia, római és raguzai (Dubrovnik) adatokat hoz, kiemelve ezek közül a középkori Raguzza városállam jogkönyvének cikkeleit és nagytanácsának határozatait, amely a közrend és a nyugalom megőrzésének érdekében időről időre megtiltotta a zsidómaszkos alakoskodást a város utcáin. Propp elmélete alapján – miszerint a feltámadást, az élet újjászületését kötelező rituális nevetés kíséri – azonban megérthető, hogy miért maradt meg minden tiltás ellenére is ez a tradíció. A szöveg záró részében két magyar analógiát idéz a szerző: a raguzai kecskemaszkos turica figurája és a magyar turkajárás szokása, illetve a középkori zsidómaszkos alakoskodás és egy 1958-ban gyűjtött panyolai farsangoló zsidónak öltözött szereplője között láttatja meg a hasonlóságot.

A könyv második tematikus egysége a *Népi hiedelemvilág* címet viseli. Ide olyan írásokat sorolt a szerző, amelyek a magyar néphit egy-egy jelenségéhez eddig ismeretlen adatokat szolgáltatnak, és ezzel merőben új megvilágításba helyezik a hiedelmek különböző aspektusait. Hogy a folklorisztika a források mennyire széles köréből merítheti adatait, arra nagyszerű példa a *Bányadémon és bergmandl* című tanulmány, amely egyébként a kötet összes dolgozata közül időben a legkorábbi, 1998-ban íródott. A magyar néphit hiedelemlényei közé sorolt bányaszellem első hiteles említését korábban 1714-től datálta a néprajztudomány. Ehhez képest Jung Károly rábukkant egy 17. század eleji adatra: Jean Baptiste Morin francia utazó 1615-ben Körmöcbányán jegyzi fel a bányaszellem (konkrétan törpe néger démon) hiedelemkörét.⁶ E mellé egy 1990-ben gyűjtött, 20. század-

---

⁶ Izgalmas kérdés lenne a bányaszellem „néger” minőségének további vizsgálata, hiszen tudomásom szerint sem a magyar, sem a szlovák folklorisztika nem ismer ki-mondottan néger hiedelemlényeket, főleg nem a 17. századból.

zad eleji közlést idéz a Fruška gora hegységben fekvő Vrdnik környékéről, amellyel térben szélesíti ki az ismert adatok körét.⁷ A második, *A bak-szélről* című írás hasonlóan adatszerű. Egy 1980-as években ismertté vált gyűjtést mutat be és magyaráz számos szakirodalmi és folklóradattal, miszerint Kórogyon egy asszony húshagyókedd hajnalán meztelenül ment ki az udvarra, és hangos kiáltással ajánlotta fel ülepét (valójában szülni vágyó asszonyi ölet) a férfierőt megtestesítő böjti szélnek. A szerző interpretációjában egy rendkívül archaikus rituális cselekményként értelmezi az adatot, és a tanulmány végén felsorolásszerűen közli a szélre és annak férfi minőségére vonatkozó magyar és szerb folklorisztikai irodalmat. Végezetül két összetartozó tanulmányt olvashatunk, mindkettő a fajtaidegen fákon termő gyümölcsök hiedelmeivel foglalkozik. A néprajzi szakirodalomban régóta ismert a *fűzalma* vagy *fűzfaalma* fogalma, amellyel az ártéri gyümölcsösökben vadon is termő, sokáig eltartható, apróbb szemű, szerény minőségű almafajtát jelöli a magyar népnyelv. Ugyanakkor a *fűzfán termő alma* néphitben megragadható képzele messze túlmutat a magyar nyelvterületen. Jung Károly ókori római, majd 17. századi kaukázusi és ciprusi, végül 19–20. századi magyar és délszláv adatokat sorol. Meglátása szerint ezeket a török birodalom és az iszlám kultúra kapcsolja egymáshoz, majd megjegyzi, hogy a török hódoltság korának gyümölcskultúrája és a magyar (illetve délszláv) gyümölcsstermesztés közötti kapcsolatrendszer még nem kellően feltárt területe a kutatásnak. Megemlíti továbbá, hogy egy 1920-as években gyűjtött és közzétett dél-szerbiai (ma Macedónia) népdalban a *je-genyemaalma* szó is szerepel, ami még tovább bővíti a fajtaidegen fákon termő gyümölcsök hiedelmeinek körét.

A harmadik fejezet *Alkalom* címmel három tanulmányt tartalmaz. Mindhárom szöveg 2006-ban íródott, egy-egy évforduló, illetve jubileum kapcsán. A Hunyadi János származáslegendájáról szóló írás a nándorfehérvári diadal 550. évfordulójának tiszteletére született, és benne ismét összehasonlító szövegfolklorisztikával találkozunk. Jung Károly a rá jellemző precizitással és alaposággal foglalja itt össze mindazt, amit a magyar és a délszláv (szerb) irodalom és tudományosság a Hunyadi János / Sibinjanin Janko származáslegendájáról az évszázadok alatt felhalmozott. (A magyar prózaepikai szövegekben Hunyadi János Zsigmond király törvénytelen gyermeke; a szerb prózaepikai és verses epikai változatokban

---

⁷ Az 1998-ban névumként megjelenő adatok azóta bekerültek a néprajzi szakirodalomba, miután Jung Károly írása időben eljutott Hála Józsefhez, aki azokat beépítette hézagpótló monográfiájába. Hála József–Landgraf Ildikó: *Magyarországi bányászmondák*. (Érc- és Ásványbányászati Múzeumi Füzetek 24–25.) Rudabánya, 2001.

Zsigmond helyett Lazarevics István despota szerepel.) A számos idézet és hivatkozással teletűzdelt összegzés végén a szerző felveti, hogy a szövegekből kirajzolódó szexuális vendégbarátság intézményével és annak e származáslegenda-típussal való kapcsolatával a kutatás érdemben még nem foglalkozott.

A fejezet második tanulmányának kissé talányos címe: *Bartók találkozik a délszláv verses (hős)epikával (is)*. A Bartók Béla születésének 125. évfordulójára írott cikk részletesen bemutatja az amerikai Milman Parry és tanítványa, Albert Bates Lord 1930-as évekbeli jugoszláviai gyűjtéseit, melyek során a guzlicás kísérettel előadott délszláv hősepika alkotásait rögzítették eleinte fonográffal, később váltórendszerű lemezfelvevő készülékkel. A két harvardi tanár célja az volt, hogy a gyűjtések értelmezése révén közelebb kerüljenek Homérosz *Íliász*ának és *Odüsszeiá*jának megértéséhez. Bartók Béla az 1940-es években, harmadik és egyben utolsó amerikai útján került kapcsolatba az akkor már létrehozott és kutatható Milman Parry Népköltési Gyűjtemény (The Milman Parry Collection of Oral Literature) archív anyagával. A dolgozathoz kiderül, hogy Bartók amerikai tartózkodásának egyik célja éppen e gyűjtemény anyagának zenei feldolgozása és publikálása volt. Munkájának eredményei (monografikus terjedelmű feldolgozások a délszláv népzeneiről) részben kéziratban maradtak, részben halála után, A. B. Lord neve alatt láttak napvilágot.

Az előző kettőhöz képest egy kisebb jelentőségű, lokális kontextusban azonban igen nagyra értékelt személy, Szép Ferenc szabadkai katolikus pap, negyvennyolcas honvéd, több könyv és az első délvidéki magyar kalendárium valószínű szerzője emlékére íródott a harmadik tanulmány. A szöveg első részében magyar kalendáriumtörténetet olvashatunk, amelyet a népi írásbeliség, a paraszti írás-olvasás, a betű általi művelődés kontextusában helyez el Jung Károly. Ebből a háttérből bontja ki az első, 1847-re keltezett délvidéki magyar kalendárium bemutató elemzését, amelynek feltehetően Szép Ferenc volt az összeállítója és részben szerzője. Az ismertetés során legrészletesebben arra tér ki, hogy a kalendáriumban folklórszövegeket: három prózai szöveget (egy igaz történetet, egy anekdotát és egy exemplumot) és három népdalt is közzétett a kiadó. Miután a kor egyetlen komoly magyar népköltési gyűjteményében, az Erdélyi János-féle *Népdalok és mondák*ban csak részben vannak meg a variánsok, valószínűleg nem átvételről, hanem saját gyűjtés publikálásáról van szó. Összességében Jung Károly úgy láttatja Szép Ferencet, mint a kor szellemi és művelődési áramlataival lépést tartó, a kortárs tendenciákkal összhangban dolgozó vidéki értelmiségit.

100 A negyedik, utolsó fejezet egyben a legrövidebb is, két (látszólag)

nyelvészeti tanulmánnyal. Azért csak látszólag, mert mindkettő a művelődéstörténet és a folklór felől közelít a nyelvi jelenségekhez, bemutatva ezáltal, hogy számos megoldatlannak tűnő nyelvészeti kérdésben éppen e társtudományok lehetnek a nyelvészet első számú partnerei. Sorrendben az első *A magyar nyelv klepetus szavának etimológiájához* címmel hoz egy meglepően merész, ám kétségkívül hiteles és releváns megoldást. Az *ujjatlan, galléros köpönyeg*, vagy *körgallér* jelentésű, eddig ismeretlen eredetűnek tartott *klepetus* szóról megállapítja, hogy az délszláv eredetű: mind hangalakja, mind jelentése összefüggésbe hozható a kolompot, csengőt jelentő *klepetuša* szerb szóval. A kötet záró tanulmányában a Szeged melletti *Csengele* toponim kapcsán ismét tekintélyes szakirodalmi apparátust vonultat fel. Megállapítja, hogy a helynév mögött valószínűleg egy hódoltság kori török kivégzőhely elnevezése lappanghat, miután a szerb nyelvben a török eredetű *čengele* szó vashorgot jelent. Az oszmán birodalomban szokásos kivégzési módok közül a horogra vetést hozza magyarázatként a toponim értelmezése során.

A kötetet a már említett *Adatok, pótlások, kiegészítések* című rész és az *Utószó* zárja. Többeszeri végigolvasás után úgy gondolom, hogy a *Sokarcú néphagyomány* valamennyi tanulmánya önmagában is izgalmas, továbbgondolkodásra serkentő, szövegfilológiai szempontból példaértékű, kutatás-módszertani szempontból követendő alkotás. Meggyőződésem, hogy Jung Károly ezzel a művével (is) méltóképpen és kiemelkedő színvonalon képviseli a vajdasági magyar folklorisztikát a magyar és nemzetközi tudományos élet színterén.

Miskolc, 2009. február 19.

